

Hizkuntzen bizitasuna

Hizkuntza batzuk bizitasun handia daukate. Beste batzu hil zorian daude eta urtero hizkuntza bat edo beste desagertzen da, azken hizlariak hiltzen direlarik. Fenomeno honen esplicitzeko teoria asko daude edo politikaren alorrean (alienazioa), edo soziologiaren eremuan (teoria funtzionalak), edo etnologiaren aldetik (atxekimendua, loyalty). Problematika hau argitu nahiz, frantsesezko bi idazki aurkeztuko ditut: W. MACKEY-ren artikulua bat eta H. GOBARD-en liburu bat.

MACKEY, William F.: «La mortalité des langues et le bilinguisme des peuples», in *Antropologie et Sociétés: Vie et mort des langues*, Québec 1984.

W. Mackey-ren helburua da hizkuntzen hilkortasunari espikazio zientifiko bat ematea: hilkortasunak ba ote du loturarik elebitasunarekin?

Elebitasunak badauka halako konotazio baiezko edo positibo bat, norbere gaitasuna esanahi duelarik bi hizkuntzen errazki erabiltzeko. 'Diglosia' hitza erabiltzen da konotazio ezezeko batekin, bi hizkuntzen ezagutza ezberdina edo kulturen arteko zapalkuntza adierazten duelarik. Nozio horien arteko bidegurutzean aurkitzen dugu 'elebitasun etnikoa': nozio hau W. Mackey-k erabiltzen du gehienik, herri bateko biztanle guztiak beste hizkuntza bat erabili behar dutelarik gizartean integratzeko. Quebec-tar batek ez du ingelesaren ikasterik osoki Kanadiarra izateko, elebidun federazioan bizi delakotz.

Alderantziz, Euskaldun batek fran-

tseza edo gaztelania ez badaki, gizartetik baztertua izanen da. Bere herri hizkuntzarekin analfabeto da. Orain dela gutxi, gizarte presioa hain da handia non, elebitasunarengatik, etnia berezi batean sailkatuak bait ginen. Elebitasuna ere gure kaltetan zen.

Elebitasuna 'etnikoa' deitzen da herri osora zabaldua delarik. Herri hizkuntza etxean eta auzoan erabiltzen da eta denbora berean kanpotikako hizkuntza gizarte-harremanetan. Bi hizkuntzak borroka gorrian daude eta gehienez hizkuntza berriak bestea suntsitzen du epe luzean. Huna aipamen bat: «elebitasun etnikoa aldatzen da denborarekin beti norabide berdinera: hizkuntza berria erabiltzen da gero eta gehiago, gero eta hizlari gehiagoren artean, gero eta funtzio gehiagoren betetzeko. Azkenean denek hizkuntz berria derabilte, beti eta funtzio guztietan, bai elkarrizketa pertsonaletan, bai gizarte-harremanetan».

Jatorrizko hizkuntza 'erredondante' bilakatzen da, beraz behar gabekoa: ikur-hizkuntza geratzen da, halere bazterrean dago. Beherakada honetan etapa batzu ikus ditzakegu: hasierako elebitasun militantea, elebitasun aurrerakorra eta integratzailea, elebitasun atzerakorra eta ondarkina. Azterketa lazgarria, baina hizkuntza eta dialekto askorentzat egiaztatu dena. W. Mackey-ek hizkuntzen eritasunak edo gaixotasunak deskribatzen dizkigu: akulturazio menerapena, nahigabeko menerapena, menerapen ordaingarria.

Dena dela, hizkuntza baten geroa ezin daiteke asma. Hizkuntza hori,

adibidez ingelesa, lehen hiltzorian ze-goena, orain nazio artean zabaldua da. Alderantziz, lehen herri guztietara zabaldua zen hizkuntza, adibidez latina, orain hilik dago liburuetan. Horiek hola, ezin ukatuzko egia da, hizkuntza baten bizitasuna, betetzen dituen funtzioen araberakoa dela.

GOBARD, Henri: *L'aliénation linguistique*, P.U.F., Paris 1983.

H. Gobard-ek hizkuntz alienazioaren definizio funtzionala ematen digu ingelesa eta frantsesaren arteko borroka aztertuz eta gero zabalkuntza bat eginez hizkuntza guztietara. Aurkezpen honetan euskarari aplikazioak berehala egingen dizkiogu.

Zein dira hizkuntz funtzio nagusiak?

Ezagutzen ditugu A. Martinet-en funtzionalismoa, bai eta Roman Jakobson-en sei funtzioak. Idazle honek 'tetraglosia' teoria asmatu zuen esanez hitzun guztiek, elebakar izanikan ere, lau mintzamolde erabiltzen dituztela, etxean eta hirian, eskolan ala elizkizunetan. Mintzamolde bakoitzak betetzen du funtzio berezi bat.

1.— Etxe-mintzamoldea (langage vernaculaire) ama-hizkuntza deitzen dugu, haurtzaroan haren bidez egin bait dugu gure lehen identifikazioa. Hizkuntza hau familian erabiltzen dugu eta auzoan, ahaideekin eta lagunartean, etxondoko lanetan eta herriko jolasetan. Nortasunaren hizkuntza, elkargoarena da eta maitasunarena. Psikologiaren aldetik badauka indar handia. Esan daiteke etxe-eleak direla

hizkuntza baten erroak, dialektala bada ere.

2.— Erabil-mintzamoldea (langage vehiculaire) komunikaziorako tresna da hirian erabiltzen dena, zeinahi jenderekin harremanetan sartzeko. Gizarite-bizitza modernoak eskatzen ditu gero eta komunikazio zabalagoak: salerosleek, langileek ala turistek herri-mugak pasatzen dituzte. Liburuek eta teknikek ere bai.

3.— Kultur hizkuntzak (langage référentaire) lotzen gaitu gure arbasoekin. Jakitate eta sendimendu batzu gizaldiz gizaldi errepikatzen dira. Atsotitzek, literaturak, kantu eta antzerkiek 'erreferentzia' ematen digute iragan belaunaldiei begira. Orainaldia lehenaldiari jarraitzen da. Hots kulturak denborari eta herriari ematen die beren batasuna ikaskuntzaren bitartez.

4.— Ikur-hizkuntzak (langage mythique) beste munduarekin harremanetan jartzen gaitu, lekuz eta denboraz kanpoko indarren erdiesteko. Inork ulertzen ez dituen hizkuntza zaharrak erabiltzen dira otoi-tzetan, zeruko mintzamoldea bait da. Zerukoa edo infernukoa, aingeruentzat edo sorginentzat, zori ona eskaintzeko ala zori txarra botatzeko.

Hizkuntz alienazioa

Diglosia ez dago geldirik. Hizkuntzak borrokan daude, indartsuenak besteak ezartzen dituela hil zorian. Alienazioa gertatzen da herriak bere nortasuna galtzen duelarik eta beste zerbait bilakatzen delarik, kanpotik etorri indar zenbaiten eraginez.

Alienazioa bestelakatea da. Teoria hau, Karl Marx-ek erabili zuen gizarte-klaseen arteko guduak aztertzeko ekonomi eta politika-alorretan. Uste zuen kultur alienazioa ekonomi mailako zapalkuntzaren ondorioa zela. Geroztik badakigu hizkuntzen arteko guduak baduela berezitasun bat eta beretzat azter daitekeela, H. Gobard, L. Calvet, C. Heraud eta beste batzuk egin duten bezala. Eta deskulturateak baduela bere urraspidea. Hegel-en 'nagusi/esklabo' dialektikari jarraikiz hona zer esan dezakegun, hiru egoerak bereiziz.

Lehen egoera: etxe-elea, erabil-elea eta aberri-kultura hizkuntza beretik sortuak dira, hizkuntza beraren mintzamolde bereziak direlarik. Ikur-hizkuntza Liburu Saindu zahar batetik jalgia da.

Bigarren egoera: erabil-hizkuntza kanpotik dator, gudari, saltzaile edo etorkinen bitartez. Hiri, merkatu eta lantegietan erabiltzen den hizkuntza berri hau, herriko klase aurreratuenek

ikasten dute eta haurrei irakasten. Poliki eta emeki, ibil-elea etxe ele bilakatzeko da eta ikastetxetan sartzen. Aberri-hizkuntza ere ikasten da eta ikur honek elkargoa atxikitzen du herritarren artean.

Hirugarren egoera: aberri-hizkuntza denek ikasten dute, inork ez badu ere erabiltzen. Badauka oraino esanahi mitiko edo sinboliko zerbait, gizarteko politika-guduen oihartzun bezala. Abertzaleek atsotitz, oihu edo kantu zenbait erabiltzen dituzte manifestaldietan. Gero erabil-hizkuntza modernoan komunikatzen dira bileretan. Hizkuntza honek komunikazio-espazio osoa betetzen du. Haatik ondoko belaunaldian erabil-hizkuntza zabalago bat borrokan sar daiteke.

Harbela honek agertzen du zer gerta litekeen alienazio-teoria euskarari edo beste hizkuntza bati aplikatuz. Euskal geolinguistika diakronikoak erakusten digu, hemen arrisku bezala emaiten dugun urraspidea, jadanik zenbait lekutan gertatua dela.

Egoera	Etxe-Elea	Erabil-Hizk.	Kultur-Hizk.	Ikur-Hizk.
1	herrikoa	herrikoa	herrikoa	hizk. zaharra
2	herrikoa	erdara	herrikoa	hizk. zaharra
3(1,)	erdara	erdara	erdara	herrikoa
4(2,)	erdara	nazioartekoa	erdara	herrikoa

Urraspidearen jarraipena asma dezakegu, komunikazio zabalerako balio duen hizkuntzak dauka nagusitasuna. Hiriko harremanetatik eta lantegieta-tik sartzen da eskoletan eta azkenean etxetan.

Harbelta honek kondatzen digu Irlandako istoria, eta urtero, inor harritu gabe, hogeitaz hizkuntza itzaltzen dira, ezteki, amona zaharra betiko loan sartzen den bezala. Aldiz beste kultura batzuentzat urraspidea itzuli da: Qué-

bec-eko frantsesa bigarren urratsetik lehenera pasatu da eta hebraiera laugarrenetik bigarreneira. Lau euskaldunetarik bat, bigarren urratsean dago, eta beste hiruak hirugarreneira helduak dira. Nora goaz? Dena dela, his-

toria geure eskuetan dago. Profezia on eta txarrak bazterturik, badakigu euskarak galdu dituen eremuak berriz irabazi behar dituela.

Erramun Bachoc